

Джулай Ю. В.

МОВЧАЗНІ КАРТИНИ НАУКИ ГОСПОДАРЮВАННЯ АВТОРА «МЕРТВИХ ДУШ» У МОНОЛОГАХ І ДІАЛОГАХ СОБАКЕВИЧА

У статті на прикладі п'ятої глави «Мертвих душ» уперше розкрито специфіку подання картин кухарської майстерності лише як частини картин хазяйнування. Задля цього показано, як гастрономічні діалоги і монологи Собакевича, що містили критику німецьких і французьких дієтологів та славили «руський шлунок», який ці лікарі не здатні зрозуміти, автор подав, по-перше, як публічний контраргумент, вибудований за формулою застережень самих дієтологів, що були наведені в енциклопедії «Хазяїн та хазяйка» Х. Ф. Гермерсгаузена, а по-друге, зі знанням технологічних особливостей розмірів м'ясних страв, що готуються в традиційних печах.

Крім цього, у статті стверджується, що включення в енциклопедії «Хазяїн та хазяйка» до правил виправлення на краще стану господарства кумедних історій про невдалі виправлення або яскравих та високих аналогій до цієї буденної справи було для М. Гоголя достатньою основою для прийняття можливості прояву та опису схожих ситуацій та їхнього перебігу, зокрема, і в маєтку Собакевича. Так, порівняння виправлення скрутних ситуацій у господарстві з перемогами полководця під час відступу з енциклопедії «Хазяїн та хазяйка» стали для М. Гоголя мотивом включення портретів Колокатроні та Багратіона як мовчазних посередників до батальних діалогів Собакевича і Чичикова про ціну ревізької душі.

Ключові слова: М. Гоголь, Х. Ф. Гермерсгаузен, наука господарювання, французька кухня, дієта, м'ясоїдство, закон натури, руський шлунок, Собакевич, Колокатроні, Багратіон.

Коли ми спробуємо шукати картини безпосереднього господарювання такого поміщика, як Собакевич, то не знайдемо їх. І тоді в пригоді нам стане ідея тих «ідеальних читачів», для яких, як зазначала Наталія Кольб-Селецька (Natalia M. Kolb-Seletski), «хазяйновитість» (thriftiness) поміщиків щонайповніше віддзеркалювала гарно поставлена кухарська справа в маєтках Собакевича і Коробочки, а от «нехазяйновитість» було видно через недоліки та провали кухарської справи у Манілова, Ноздрьова та Плюшкіна [10, р. 47]. Якщо ж спробувати вкотре налаштувати себе на роль «ідеального читача» і зробити попередній накид складових картини кухарсько-гастрономічної сповіді поміщика Собакевича з п'ятої глави «Мертвих душ» М. Гоголя, то її утворять декілька оповідних одиниць. У сповіді поміщика тісно переплелися: 1) схвальні слова власній особі за усвідомлення особливостей «руського шлунка» [4, с. 99], який не можна звабити ані всякими хитрощами з устрицями [4, с. 99], ані м'ясними витівками у фрикасе з панської кухні [4, с. 99]; 2) проголошення необхідності споживання «їжі в міру», і тільки на вимогу душі [4, с. 99]; 3) проголошення, що «їжа в міру» – це задоволення, яке виникає не від кількості з'їдених страв, а від звички вживати не

поділені на частини страви (вся свиня, весь баран, вся гуска) [4, с. 99]; 4) проголошення того, що душа, яка знає цю міру, дає змогу отримати задоволення навіть від двох таких страв [4, с. 99]. Крім викладу істини «руського шлунка», кулінарно-гастрономічна сповідь Собакевича містила слова засудження і викриття. Останні стосувалися методичних ініціатив, передовсім, німецьких, а потім і французьких лікарів, якими вони намагалися прищепити міській та замській господарській спільноті розуміння оздоровчого і профілактичного ефекту дотримання дієтичних правил, але не в окремішності від життя, присвяченого правильному господарюванню.

Для Собакевича М. Гоголь обрав подання дієти як вигадки німецьких та французьких лікарів, про яку вголос він казав як про «лікування голодом» [4, с. 99]. Більш жорстке викриття дієти сталося французам-кухарям, які робили і роблять тільки те, що своєю школою збільшують кількість кухарів-пройдисвітів [4, с. 98–99]. Але в самому тексті слова викриття наслідків навчання у французів-кухарів фігурували аж ніяк не як крапка у сповіді Собакевича. Навпаки, вони виникли доволі невимушено на межі хвали вголос хазяйці столу за особливо гарні щі [4, с. 98] та принизливо категоричного заперечення

можливості скуштувати в місті чогось схожого на няню – страви, що подається до щів, які мусив вислухати вже Чичиков: замість няні «у місті, там вам чортзна-що подадуть» [4, с. 98]. І тільки після спроби Чичикова заявити вголос про незаперечну якість деяких страв зі столу губернатора викриття французької кухні починає звучати у Собакевича на повну. Небажання дружини Собакевича вкотре почути знайомий репертуар звинувачень французької кухні, який мав слідувати за вступною розповіддю Чичикову про кулінарне диво: подачу на стіл кухарем, що вчився у француза, облупленого kota вже як зайця [8, с. 98], не зупинило бажання вкотре розповісти всю правду у вічі [4, с. 99]. На початку складовими цього монологу «правди» стає картина про зникнення в супі тих частин живини, які кухар Акулька викидає в помийницю [4, с. 99], а потім і картина зберігання баранини на міському ринку протягом чотирьох діб до того, як вона опиниться у вигляді фрикасе на панському столі [4, с. 99]. І хоч як дивно, саме ці дві «правди», які Собакевич виголосив із обуренням, дають зрозуміти, що він непогано знається на добре прописаних загрозах французької кухні. Просто в його вустах ці загрози перетворюються на доволі бруталні картинки. А от на сторінках енциклопедій хазяйнування загрози такого штибу подаються як відомі кухарському досвіду ситуації, яких слід старанно уникати, зокрема через дотримання певних правил безпеки і технік приготування їжі.

В енциклопедії Христіана Фрідріха Гермерсгаузена «Хазяїн та хазяйка» на сторінках, відведених саме для прописів царини хазяйнування господині, звинувачення французької кухні донесено читачеві цитуванням слів лікаря Вільямса в тональності патетичної скорботи та жалю: «Можно верить, что французское поваренное искусство, этот бич человеческого рода, которое изобретено самою распушенностью, больше молодых людей истощанием похитило, нежели все войны в Европе вообще; а множество тех, которых крепкое сложение привело в состояние скоропостижимому действию онаго воспротивиться, учинило жертвою подагры и иных хронических болезней» [2, с. 87]. Розбещення французькою кухнею торкнулося не тільки людей середнього статку, а й навіть тих прошарків німецького населення, яке не здатне систематично користуватися французькою поварнею [2, с. 88–89]. Це означало, що смаковий напрямок розвитку харчування в німецьких землях, який принесла французька кухня через повсюдне залучення прянощів та всіляких додатків, став відчутним

чинником поширення захворювань хронічного характеру. Цю загрозу розуміли не тільки лікарі, а й видатні німецькі кухарі. Так, видатний кухар Петр Кретшмар, думку якого наводить Х. Ф. Гермерсгаузен, радив завжди робити м'яку, непомітну підливку до страв, що не згущується, коли додається, скажімо, до курячої юшки Але окрім того, що ця підливка мала непомітно розчинятися у страві, як «сік» – «жюс», у ній мала одночасно зберігатися й інша якість – «куліс». Це означало, що підливка з консистенцією соку мала обов'язково готуватися з тієї ж курячої сировини, що і юшка. Завдяки цьому насичення прянощами юшки не робило її сумішшю з виразним смаком та не несло небезпеку від прянощів шлунку [2, с. 93–94]. Але хто сказав, що додавання приправи з прянощами до тієї ж курячої юшки, на основі бульйону, звареного з тієї ж курки, після школи у французького кухаря губерньського міста, буде зварено тільки з гарних частин курячої сировини, а не з усякого непотребу, «що Акулька в нас викидає» [4, с. 99]?

Проблема ж нестачі взагалі свіжого м'яса на міському ринку для нагальних потреб гостинного столу, а не тільки баранини, що чотири доби чекає, зі слів Собакевича, на межі свіжості, щоб стати фрикасе на гостьовому столі [4, с. 99], подавалася в енциклопедіях хазяйнування не як огидний виняток, а як загальне місце проблемних картин «м'ясної частини» домашнього столу, які не залежали від знатності та статків хазяїна. Причиною постійної наявності на міському ринку м'яса, що ось-ось зіпсується, є невдала економія, яку спричиняла домашня бойня. Замість того, щоб регулярно купувати свіже м'ясо в місті, хазяї середнього статку роблять домашній запас із живини: солять, квасять, коптять і висушують м'ясо [3, с. 336]. Але такий економний раціон призводить до необхідності місяцями «доїдати» тверді, гострі м'ясні продукти, що довго переварюються і через це шкодять здоров'ю [3, с. 337]. А м'ясники в місті, з огляду на таке поширене «доїдання», «солят свою говядину, уже впововину испортившуюся и тогда, как свежую они распродать не могут» [3, с. 338].

На тлі цих пояснень не можна не помітити, що смаки Собакевича скеровано виключно в бік м'ясної свіжини із «засудженої» домашньої бойні. Але бойня Собакевича не працює на забій та обробку м'яса, систематичне споживання якого закладається на наступні місяці. Собакевич не збирався демонструвати Чичикову свій хазяйський розум розповіддю про те, як певну кількість забитої свинини, баранини або гусятини слід розділити, щоб споживати свіже,

копчене і солоне м'ясо з насолодою, яка ще й дає економію грошей. Для нього є тільки натуральна одиниця свинини, баранини або гусятини: вся свиня, весь баран або вся гуска, які цілком з'являються і на обідньому столі [4, с. 99]. Крім того, «вся свиня», «весь баран» або «вся гуска» як натуральна одиниця приготування та появи м'ясної страви на столі у Собакевича, де вона вже за власним вибором розрізається на довільні за розміром шматки і нарешті з'являється на тарілі, аж ніяк не є одиницею виміру якихось незрозумілих примх «руського шлунка». Саме тут критичні уточнення та доповнення М. І. Ковальова до дослідження та описів деяких кухарських традицій стародавньої руської кухні В. В. Похльобкіна [8; 9] дозволяють зрозуміти походження тотожності вимірювання страви, що готується на кухні («вся»), та збереження того ж її виміру («вся») і на гостьовому столі, яким користувався Собакевич [5, с. 170]. Як зазначав свого часу В. В. Похльобкін, для російської кухні від IX ст. і аж до початку XVIII ст. було характерним «стремление к приготовлению блюд из целого, неделимого, крупного куска, а в идеале, из целого животного или растения. Эти обычаи были сохранены вплоть до начала XVIII века в неприкосновенности» [8, с. 148]. І тут неоціненну підказку дає вказівка М. І. Ковальова, який вважав, що при поясненні продовження практики відмови від подрібнення м'яса і у XVIII ст. слід було відділяти ідеологічний спротив народу та церкви посиленню позицій французької та німецької кухні, який таки був, від технологічної площини існування кухарського конфлікту. Французька або німецька кухня без різних технологій подрібнення м'яса перестають існувати як явище, бо залишаються без фаршу, паштету та котлет [8, с. 148]. І тому, так само «технологічно», слід подавати причини налаштування руської кухні на роботу з натуральними одиницями сировини зі збереженням цього ж розміру у відповідній страві з неї [5, с. 167].

Саме тому, що в руській печі було недоцільно пекти заздалегідь подрібнене на невеликі шматки м'ясо, то абсолютно природно технологічною стала норма мінімального подрібнення «натуральних» одиниць майбутнього м'ясного продукту, бо: «Удобнее было жарить крупные куски, тушки птиц» [5, с. 167]. З огляду на такий технологічний формат приготування м'яса в руській печі, можна зробити висновок, що саме по собі перенесення з печі на стіл цілої свині, барана або гуски не може зробити автоматично Собакевича ненажерою. Не менш важливе уточнення несе звернення уваги на те, що піднесено

проголошене Собакевичем зневажання дієтики німецьких лікарів, які у своїй турботі про власну німецьку рідкісну натуру аж ніяк не зможуть впоратися з руським шлунком [4, с. 99], автор вклав в «антидієтичний» монолог Собакевича в дуже цікавий спосіб. До певної міри патетична риторика Собакевича була не чим іншим, як гарно оформленою М. Гоголем відповіддю уявним німецьким лікарям, що складалася з деяких підсумкових тез роздумів самих німецьких лікарів та світових авторитетів дієтичної науки. По-перше, сюди слід віднести нагадану читачеві Х. Ф. Гермерсгаузенном думку англійського лікаря Вільямса, що до поширення французької поварні жителі острова рідко скаржилися на подагру [3, с. 88–89]. А масове переїдання, що стало супроводжувати поширення французької кухні, змусило різні спільноти визнати тезу англійського доктора Кадогана, що «из всех продолжительных болезней на свете..., а особливо в подагре, наверное из десяти девять обязаны первоначальным происшествием своем неумеренности» [3, с. 212]. По-друге, стан помірності у споживанні їжі, як вказує далі доктор Кадоган, встановлюється не на засвоєнні зовнішніх взірців помірності, а з власного досвіду. Тільки відсутність негативних реакцій шлунка і організму на певний об'єм їжі і дає людині можливість особисто відчувати «весь закон натуры» [3, с. 213]. По-третє, саме тоді, коли ми спонукаємо себе їсти за обідом чималу кількість різноманітних страв, але робимо це без апетиту, «когда не настоящий алч, который с одного или двух блюд удовлетворен быть может, но только прихоть удовлетворить стараемся» [3, с. 213], ми й порушуємо, згідно з доктором Кадоганом, закон власної натуры [3, с. 213]. Отже, коли Собакевич каже Чичикову: «Краще я з'їм з двох страв, та з'їм у міру, як душа вимагає» [4, с. 99], то він говорить зі знанням викладених вище основ дотримання помірності в їжі, на які звернув увагу доктор Кадоган. Тому, згідно із законом натуры, гостьовий стіл, скажімо, від вісімнадцятого липня 18... року, на який, згідно з «Куховарським календарем» 1828 року, буде подано чимало страв: суп із перепелами, бараняча нога з кислими огірками, пупідон із окрайцем зі щуки, смажена телятина та салат з айви [7, с. 36–41], сам по собі аж ніяк не може свідчити про надмірність або помірність у характері тих, хто сяде за цей стіл. Але побудова відповіді Собакевича уявним німецьким лікарям від власного шлунка, що сповідує «закон натуры», про який вони тільки і пишуть, дозволила М. Гоголю позначити ці хитрощі «антидієтичного розуму» Собакевича

відомим чином: куштуванням «вершечків якоїсь науки» [4, с. 107].

Щоб дійти до бачення того, як володіння «вершками наук» може стати чималою загрозою за умови проявів його в «Петербурзі, а не в глушині» [4, с. 106], автор попрацював над тими положеннями німецької науки дієтології, в яких подавалися результати дослідження різних стратегій та систематичних спроб звільнення від неї. У випадку із Собакевичем автору став у пригоді невеликий огляд з енциклопедії «Хазяїн та хазяйка», який був відповіддю на запитання: «Чи не є найкращою дієтою, коли людина буде їсти одне м'ясо без потрав або страв із царини рослин» [3, с. 13–15]. Початком відповіді стало наведення деяких наслідків харчування собак, котів, лисиць, левів та хижих птахів лише м'ясом за доктором Цюкертом. Наслідком такої «дієти», на думку останнього, стає високий вміст солей в урині тварин та птахів, що й робить їхнє м'ясо украй гидким та неспоживним для людини. Тільки довгий час годування плодами деяких із них дещо пом'якшував відразливу реакцію людини на страви з цих тварин [3, с. 13]. Саме на тлі зовсім непомітного включення німецьким лікарем котів до переліку «тварин-м'ясоїдів», страви з яких не можуть смакувати людині, стає особливо помітним, що в «Мертвих душах» цю згадку про «несмакуюче» людині м'ясо котів М. Гоголь звеличує до художнього заперечення згаданої неможливості смакування «котятиною». На історію можливості посмакувати «котятиною під зайчатину» читач «Мертвих душ» натрапляє в патетичному засудженні Собакевичем кухаря-каналії, який після вишколу у вчителя-француза здатний навіть на такі кухарські злочини, як подання на стіл облупленого kota «під зайця» [4, с. 98]. Так само і сам Собакевич, через авторське порівняння його із середньої величини ведмедем [4, с. 94] та схожість із дроздом «із білими цяточками», яку зауважив Чичиков [4, с. 95–96], не потрапляє до списку хижих тварин і птахів – «м'ясоїдів» доктора Цюкерта. Михайлові Семеновичу, так само як і ведмедю, смакує м'ясо тварин, які вживають не тільки м'ясо. А от у смакуванні меду Собакевич іде значно далі ведмедя, бо на його столі після ситого обіду з'являється варення, яке «ні груша, ні слива, ні інша ягода», а «редька варена на меду» [4, с. 100]. Але доктор Цюкерт не був би німецьким лікарем, якби не попередив, з одного боку, читача, що з пояснення люті тварин виключним споживанням м'яса не можна за аналогією будувати пояснення причин проявів

гніву та люті в душі людей, прояви яких має контролювати свобода волі людини [3, с. 13]. З іншого боку, він не міг не вказати, що навіть люди холеричного темпераменту за умови вживання виключно м'ясних страв усе ж таки стають більш схильними до проявів гніву [3, с. 14]. Ось чому Х. Ф. Гермерсгаузен додав до суджень доктора Цюкерта висновки доктора Бухана щодо відбиття на темпераменті англійців лідерства у споживанні м'яса серед європейців. У англійців надмірне споживання м'яса сприяло значному поширенню іпохондрії, суму та похмурості [3, с. 15], поєднання яких вважають їхньою другою натурою. А ось люди, що живуть у німецькій стороні Європи, попри долучення до натхненного споживання м'яса, на думку автора енциклопедії «Хазяїн та хазяйка», хоча й не відчули на рівні темпераментів таких неприємних масових змін, як англійці, але все ж таки наблизилися до того, що частіше «бывають ленивы и дерзки» [3, с. 15]. І саме цей, більш втішний «німецький» висновок, який не приписав «лінощі» та «зухвалість» до певного типу темпераменту, дав можливість М. Гоголю зафіксувати наслідки м'ясоїдства Собакевича на досить м'якому рівні, на якому його темперамент не мав жодних небезпечних ознак саморуйнування, хоча й допускав прояви зухвалості та лінощів.

Чим, як не проявом зухвалості, є характеристики чиновників губернського міста NN в асиметричному діалозі Собакевича і Чичикова, що руйнували всі чесноти чиновників, про які в різний спосіб намагався говорити Чичиков. Так, голова губернської палати став масоном і дурнем, «якого світ не родив» [4, с. 97], губернатор – першим розбійником на світі [4, с. 97], про що говорить і його розбійницьке обличчя. Разом із віце-губернатором вони йдуть шляхом Гога і Магога [4, с. 97]. Зі слів Собакевича, поліцмейстер є втіленням шахрая, бо уособлює всю губернську спільноту чиновників – шахраїв та хриstopродавців [4, с. 97]. Тільки для прокурора як єдиної порядної людини знайшлося одне добре прикінцеве слово – «свиня» [4, с. 97]. Саме в характеристиках Собакевичем чиновництва міста NN, а також його прокляттях на адресу губернаторського шеф-кухаря, на думку Джеймса Б. Вудворта (J. B. Woodward), проглядає основа взаємодії всіх деталей, з яких складено світ Собакевича [11, р. 4–5]. Глибинною основою проклять на адресу чиновництва та особистого шеф-кухаря губернатора Дж. Вудворт називає «підступність» та «мізантропію» Собакевича [11, р. 3]. Відповідно, і коло бенефіціарів,

яких стосується підступність і мізантропія Собакевича, ширше за персонажів, окреслених у застільній бесіді з Чичиковим. Але погодитись із тим, що М. Гоголь обрав мізантропію як основу характеру Собакевича, під прояви якої автор тільки і шукав обставини та персонажів, було б деяким спрощенням складного авторського задуму щодо визначення небезпеки феномену «Собакевича». Так, не можна не помічати того, що автор не випадково подав читачеві процес сприйняття Чичиковим характеристик чиновників губернського міста не як викриття злочинності чиновництва, на яке Чичиков мав би якось реагувати, а як короткі адресні промови, виконані в тональності, знайомій із «похвальних і коротких біографій» [4, с. 97]. Крім того, і Чичиков не збирався надавати жодного значення цим посьватам, бо «пригадав, що Собакевич не любив ні про кого добре говорити» [4, с. 97]. Але ця згадка Чичикова з власної пам'яті трохи підвела його, бо, можливо, читач, а автор, таки напевно, пам'ятав, бо сам раніше писав, що саме Чичиков був тією персоною, на якій звичка Собакевича не говорити про людей добре не спрацювала. Звичку Собакевича до лексики зухвалих оцінок людей було зламано визнанням Чичикова «надзвичайно приємною людиною» [4, с. 18–19]. Але це визнання далі не відіграло жодної ролі, бо мало нульову публічність: існувало рівно стільки, скільки тривало гмикаюче сприйняття цього доброго слова його майже сплячої дружини [4, с. 19]. Саме після цього прописування картини «гмикаючої» реакції на нечасте добре слово про людей від свого чоловіка стає зрозумілим, що автор уже зробив в описі зухвалості, гніву і лінощів Собакевича крок, що в наш час не можна не назвати буквальним використанням М. Гоголем невідомої йому формули «інтертекстуальності» у версії Ю. Крістєвої [6]. Жоден із вказаних парадигмальних варіантів закріплення шкідливих наслідків м'ясоїдства у людей із різним темпераментом або в різних європейських народів, про які попереджала німецька дієтологія і які ніби унаочнено є в поведінці Собакевича, не без допомоги автора, втрачають на Собакевичі у ступені своєї публічної небезпеки. Хіба ж можна вважати вкрай небезпечним такий прояв післяобідніх лінощів Собакевича, як лежання в кріслі з крестанням під невиразні звуки з рота, який він, відповідно до етикету, щохвилини затуляє рукою [4, с. 100]? Та й картина післяобіднього відпочинку Собакевича та Чичикова без фраків у кріслах була лише знаковою фразою етикету, за допомогою якої Собакевич просив свою дружину залишити їх наодинці з гостем [4, с. 100].

Для автора «Мертвих душ» усі картини гостьового столування Чичикова – це, насамперед, не тільки картини характеру поміщиків, що ствердився в певних смакових пріоритетах, а й частина картини системи столування, яка мала стати, за згодою чоловіка, жіночою частиною системи хазяйнування, в якій мало бути встановлено порядок, який не припускав би жодних відхилень [1, с. 249]. Але це розширення картин гостьового столу до системи столування не було остаточним. Енциклопедія «Хазяїн та хазяйка» надзвичайно цікавила М. Гоголя, тому що в ній уперше було репрезентовано досвід господарювання як певного механізму, в якому царину внутрішнього господарювання було закріплено за господинею, а зовнішнього господарювання – за господарем. Ба більше, спільне хазяйнування не є простим поєднанням окремого вдалого зовнішнього хазяйнування господаря та не менш вдалого внутрішнього хазяйнування господині. Навпаки, навіть у внутрішньому господарюванні дії господаря та господині мають бути узгодженими, спрямованими в один бік. Тільки в такому разі спільне зусилля дає ефект *vis unita fortior* і в господарстві [1, с. 216], де не створюється ситуація, коли «один из супружеской четы собирает, но другой разточает, один прилежен, другой ленив, один исправен, а другой ленив» [1, с. 217]. Крім того, найважливішим рівнем опанування науки господарювання була наука «поправления» [1, с. 93–95], сутність якої полягала у вмінні дотримуватися канонічного порядку покращень та змін у хазяйстві: «поправления начинают с нужного, а потом уже к выгодному и приятному приступают» [1, с. 93]. Всі ці розширення науки хазяйнування М. Гоголь не обходив увагою.

Найважливішою частиною цієї науки «виправлень» є дотримання такого порядку поліпшень, який дає доволі швидко відчуті повернення витрат [1, с. 95] та перейти згодом до більш коштовних поліпшень. Слід зазначити, що для кращого розуміння читачем енциклопедії значної кількості обставин ускладнення процесу повернення витрат, що пішли на зміни в господарстві, через гарантовані прибутки Х. Ф. Гермерсгаузен вдається до яскравих образів, які допомагають читачеві досягнути велике значення вміння хазяїна «схопитися вчасно» [1, с. 173]. Щоб не наразити господарство на низку збитків, автор енциклопедії радить господарю не «натягати вітрила» [1, с. 173], а зрозуміти, що настали часи, коли в господарстві, так само як і на війні, головним стає виживання

і усвідомлення того, що «хорошее отступление в войне служит полководцу в такую же великую славу как и выигранное сражение» [1, с. 173]. Саме опис купівлі Чичиковим померлих душ, які згідно з ревізьким реєстром значилися ще живими, у маєтку Собакевича мав дотик до обох згаданих образів. Так, «славетні історії» від Собакевича про каретника Михеєва, тесляра Пробку, цегельника Мілушкіна, шевця Телятнікова, згадки про розмір чиншу, який приносила торгівля Сорокопльохіна, вказували і на часи, коли хазяйство Собакевича було «під натягнутими вітрилами». А виграшний відступ Собакевича у хазяйнуванні означав необхідність «своєчасно схопитися» і зробити щось, що б зменшило збитки. Можливість такого відступу з елементами перемоги і мала принести пропозиція від Чичикова продати йому ці душі померлих, що за реєстром значилися ще живими. Але швидко з'ясувалося, що здобути легку перемогу в баталії з Чичиковим за ціну реєстрової душі буде дуже складно. Чичиков терпляче вислуховував усі ці славетні історії Собакевича про втрати у хазяйстві, але не брав до уваги, бо на власні очі пересвідчився в тому, що жодних ознак занепаду немає, а все було «тривке, непохитне, в якомусь міцному і незграбному стані» [4, с. 94]. Зауваження Чичикова, що Собакевич звеличує якості вже померлих людей, на якусь мить підштовхнуло поміщика до усвідомлення цієї істини, але не зупиняло його. У своєму батальному діалозі з Чичиковим Собакевич шукав у звеличенні померлих, у порівнянні з якими живі – це «мухи, а не люди» [4, с. 103], зрозумілий аргумент для встановленої ним ціни за одну душу. Кінець славетних розповідей Собакевича, що припав на останнє порівняння,

означав лише те, що він відчув, що вичерпав ресурс цих історій для утримання ціни у сто карбованців за одну душу, яку він з самого початку запропонував Чичикову [4, с. 102]. Навіть згадка Собакевича про службу у гвардії, яка б личила Степану Пробці і звеличила б його, або віднайдення моці коня в плечисах Михеєва, якої не міг забути Михайло Семенович [4, с. 103], аж ніяк не діяли на Чичикова. Тому і погляд Собакевича в бік портретів великих полководців Багратіона і Колокатроні М. Гоголь подав читачеві як означник миті остаточного наближення Собакевича до розуміння того, що всі його славетні історії про втрати в господарстві, попри мовчазне прийняття цих історій відомими полководцями, зображеними на портретах, не дали Собакевичу жодних переваг у цінній баталії з Чичиковим [4, с. 103–104]. Тому орієнтиром продовження батального діалогу Собакевича з Чичиковим за ціну однієї душі, що зупинилася на сумі у сто карбованців проти восьми гривеників [4, с. 102], став авторський сценарій ледь помітної, але дуже важливої паузи. За час цієї паузи всі славетні, а тепер – недоречні історії Собакевича мали піти геть, разом із мовчазними полководцями, бо в баталії з Чичиковим вони не змогли театральньо перейти з виконання ролі мовчазних свідків до ролі корисних Собакевичу посередників [4, с. 104]. Остання фаза цінної баталії Собакевича і Чичикова, яка привела до встановлення остаточної ціни за душу у два з половиною рублі, чим прирівняла ціну людей мрії до ціни пареної ріпи [4, с. 106], відбувалася тільки під наглядом одного Багратіона, який «з орлиним носом дивився з стіни надзвичайно уважно на цю купівлю» [4, с. 106].

Список літератури

1. Гермерсгаузен Х. Ф. Хозяин и хозяйка или должности господина и госпожи во всех видах и частях до домоводства относящихся. Сочинение в систематическом порядке в XII частях, а каждая часть в двух отделениях состоящее / Христиан Фридрих Гермерсгаузен ; [пер. с нем. В. Левшина]. – Хозяйка. Ч. I, отд. первое. – Москва : В университетской типографии у Н. Новикова, 1789. – 360 с.
2. Гермерсгаузен Х. Ф. Хозяин и хозяйка или должности господина и госпожи во всех видах и частях до домоводства относящихся. Сочинение в систематическом порядке в XII частях, а каждая часть в двух отделениях состоящее / Христиан Фридрих Гермерсгаузен ; [пер. с нем. В. Левшина]. – Хозяйка. Ч. VIII, отд. первое. – Москва : В университетской типографии у Н. Новикова, 1789. – 391 с.
3. Гермерсгаузен Х. Ф. Хозяин и хозяйка или должности господина и госпожи во всех видах и частях до домоводства относящихся. Сочинение в систематическом порядке в XII частях, а каждая часть в двух отделениях состоящее / Христиан Фридрих Гермерсгаузен ; [пер. с нем. В. Левшина]. – Хозяйка. Ч. VIII, отд. второе. – Москва : В университетской типографии у Н. Новикова, 1789. – 558 с.
4. Гоголь М. В. Мертві душі. Том перший / Микола Васильович Гоголь // Твори в трьох томах. Мертві душі. Вибрані статті. Т. 3 / [пер. з рос. за ред. І. Сенченка]. – Київ : Держ. вид-во худож. літ., 1952. – С. 7–251.
5. Ковалев Н. И. Рассказы о русской кухне: о блюдах, их истории, названиях и пользе, ими приносимой, а также об утвари, посуде и обычаях стола / Н. И. Ковалев. – Москва : Экономика, 1984. – 288 с.
6. Кристева Ю. Закрытый текст [Электронный ресурс] / Юлия Кристева // Избранные труды: Разрушение поэтики / [пер. с фр. Г. К. Косиков, Б. Н. Нарумов]. – Москва : РОССПЭН, 2004. – С. 136–164. – Режим доступа: http://plr.iling-ran.ru/upload/book_files/kristeva_izbrannye_trudy.pdf. – Загл. с экрана.
7. Поваренный календарь или самоучитель поваренного искусства, содержащий наставления к приготовлению на каждый день в году, для стола домашнего и гостиного.

- Часть вторая. Издание второе. – Санкт-Петербург : В типографии Ивана Глазунова и его иждивением, 1828. – 400 с.
8. Похлебкин В. Кухни народов нашей страны. Русская кухня / В. Похлебкин // Наука и жизнь. – 1978. – № 3. – С. 144–148.
 9. Похлебкин В. Кухни народов нашей страны. Русская кухня [Электронный ресурс] / В. Похлебкин // Наука и жизнь. – 1978. – № 8. – С. 150–154. – Режим доступа: <http://pynop.com/nauka-i-zhizn.htm>. – Загл. с экрана.
 10. Kolb-Seletski N. M. Gastronomy, Gogol, and his fiction / N. M. Kolb-Seletski // Slavic Review. – 1970. – Vol. 29, no. 1 (Mar.). – P. 35–57.
 11. Woodward J. B. Gogol's "Dead Souls" / J. B. Woodward. – Princeton, New Jersey : Princeton University Press, 1978. – 278 p.

Yu. Dzhulay

SILENT PICTURES OF HOUSEKEEPING SCIENCE BY THE AUTHOR OF *DEAD SOULS* IN THE MONOLOGUES AND DIALOGUES OF SOBAKEVYCH

In this article, we discover the specificity of displaying cooking mastery as a part of housekeeping on the example of the fifth chapter of Dead Souls. To support our thesis, we show how gastronomic dialogues and monologues of Sobakevych that contained criticism of German and French nutritionists and glorified "Russian stomach", which those doctors were not able to understand, were presented by the Author, firstly, as a public counterargument built according to a formula of criticized nutritionists' cautions, gathered from the Christian Friedrich Germershausen encyclopedia The Host and the Hostess, and, secondly, with knowledge of technologically peculiar sizes of meat dishes that were cooked in traditional stoves.

Furthermore, in this article, we assert that inclusion of funny stories about failed betterments as well as striking and elevated analogies into a set of rules for betterment of household in the encyclopedia The Host and the Hostess had served a sufficient basis for M. Hohol to accept a possibility of depicting similar situations and their development in the Sobakevych's manor in particular. In this manner, the comparison of repairing difficult situations at the household with general's victories in the course of retreat from the encyclopedia The Host and the Hostess had become a motive for M. Hohol to include portraits of Kolokotronis and Bagration in the roles of silent intermediates in the battle dialogues between Sobakevych and Chychykov on the price for a dead soul. The last dialogue as a battle for a price of a registered soul strikingly proves that the pictures of housekeeping in Dead Souls are broader than the pictures of festive table.

Keywords: M. Hohol, Christian Friedrich Germershausen, housekeeping science, french cuisine, diet, meat processing, law of nature, Russian stomach, Sobakevych, Kolokotronis, Bagration.

Матеріал надійшов 25.05.2018